

3. BÖLÜM

TOPLUMSAL BARIŞ VE BARIŞ SÜRECİNİN TOPLUMSALLAŞMASI¹

Ayşe Betül Çelik ve Nil Mutluer

Raporun hukuki süreç ve mekanizmalarına odaklanan bölümlerinde detaylı olarak tarif edildiği gibi Kürt Meselesinin çözümü, 2009'dan bu yana hem hükümet hem de Kürt siyasi hareketince ağırlıklı olarak müzakerelere odaklandırılmıştır. Bu iki kesimin liderlerinin konuşmaya başlaması, elbette barış için önemli bir adımdır. Fakat barış sadece siyasi liderler seviyesiyle sınırlı kaldığında toplumlarca desteklenmesi, dolayısıyla kabul edilmesi ve kalıcı kılınması neredeyse imkânsızdır. Kalıcı barış, kurumların demokratikleşmesi ve müzakerelerin sürmesi kadar, algıların değişmesini, birey-devlet ve değişik toplum kesimleri arasında güven duygusunun yeniden tesis edilmesini ve adalet duygusunun hissedildiği bir toplumsal değişimi gerektirir.

Fakat, Kürt Meselesinin kendine has sebepleri ve bunlara bağlı geliştirilmesi gereken özel projeleri olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihinin başka birçok etnik ve azınlık gruplarına dair de konuşulması gereken önemli demokratikleşme sorunları bulunmaktadır. Bir başka deyişle, barış sürecinde hem Kürt Meselesi bazında yaşanan çatışmanın sonucunda ortaya çıkan adalet, yüzleşme, grup güvenliği gibi konulara odaklanılmalı hem de cumhuriyet tarihimiz boyunca yaşanan başka sorunlar etrafında değişik kesimleri bir araya getirmeli ve farklı kimliklerin de temsilcileri ve ihtiyaçlarının karşılanması için çalışılmalıdır.

KONDA'nın Haziran 2012'de Türkiye çapında yaptığı bir çalışmaya göre toplumda çeşitli boyutlarda ötekileştirme süreçleri yaşanmaktadır. Bu süreçlerin belki de en çarpıcı yanı, bireylerin "öteki" olarak tanımladıklarını bire bir değil medyadan gördükleri imajlarıyla tanımlamaları.² İzmir'de yapılan başka bir çalışma, Türklerin ve Kürtlerin birbirlerine karşılıklı olarak olumsuz tanımlamalarının olduğunu fakat bu tanımlamaların farklı içerikte olduğunu göstermiştir. Çalışmanın ortaya çıkardığı bulgulara göre, Türklerin yüzde 40'ı "Kürt" denince aklına "cahil, eğitimsiz, kaba, kültürsüz ve geri" gibi sıfatların geldiğini belirtirken, Kürtler Türk denince daha çok milliyetçiliğe referans veren olumsuz sıfatları kullanmışlardır. Bu veriler, Kürt Meselesinde anayasal ve hukuki değişiklikler yapılırsa, kurumsal yeniden yapılanmalar sağlansa bile gruplararası tanıma ve güven artırıcı çalışmalar olmadıkça toplumsal

¹ Bu metnin bir kısmının yazımında Ayşe Betül Çelik'in "Kürt Sorununu Dönüştürmede Toplumsal Mutabakat İhtiyacı: Neden, Nasıl, Kimle?", *Çatışma Çözümler ve Barış*, Murat Aktaş (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, adlı yayından faydalanılmıştır.

² KONDA 2012. *Ocak-Mayıs Barometreleri*, İstanbul: KONDA.

barışın sağlanamayacağına göstergeleri olarak görülebilir³. Öte yandan yakın zamanda yaşanan Gezi parkı olaylarının gösterdiği önemli bir gelişme toplumun bir kesiminin medyanın bazı olayları yansıtmada gerçekçi ve nesnel bir yaklaşım sergilememiş olabileceği gerçeği ile yüzleşmiş olmasıdır. Bu olayları müteakip belki de ilk defa çoğu Türkün, Kürtlerin acılı tarihi hakkında ne kadar da bilgisiz ve duyarsız olduklarıyla yüzleşme imkânı doğmuştur. Geline son noktada bu ivme kaybedilmiş olsa da bazı toplumsal olayların, toplumlar arası algıyı şekillendirmedeki rolü, barış süreci içerisinde unutulmaması gereken önemli bir noktadır.

Türkiye'nin değişik bölgelerinde barış sürecinin ihtiyaçları farklılık göstermektedir. Tarihi farklı kesimlerin yaşadığı acılara sahip bir ülkede demokratikleşme süreci bu farklı tarihleri konuşma pratiklerinin önünü açacak şekilde şekillenmeli ve bu farklı ihtiyaçlara karşılık verebilmelidir. Yıkıcı ilişkiler yaşamış grupların tekrar birbirlerinin onurlarını ve meşruiyetlerini kabul eden yeni bir gruplar arası bağ kurmaları ancak “öteki”leştiren dillerinden sıyrılıp, farklı hikâyelerini paylaşarak yeni bir gelecek hayal ettiklerinde mümkün olabilir. Tüm bunların olması için farklı toplumsal mutabakat modelleri farklı aktörlerle uzun süreli barış projeleri olarak düşünülüp planlanmalıdır. Barış sürecini, Kürt meselesini ve aynı zamanda ötekileştirilen diğer tüm etnik, inanç, cinsiyet ve cinsel yönelim gruplarını kapsayacak çeşitlilikte ve çoğullukta adımlar belirlenmelidir.

3.1. KORKULAR, TEHDİTLER, ALGILAR

Barış sürecinin önündeki en önemli toplumsal engel, değişik kesimlerce yaşanan korkular ve algılanan tehditlerdir. Ocak 2013'te kurulan ve 63 kişiyle çalışan *Akil İnsanlar Heyeti*'nin Türkiye'nin yedi bölgesindeki çalışmalarına bakıldığında bu korkuların çoğunun Kürtler ve Türkler tarafından barış sürecindeki beklenti farklılıklarından ve karşılıklı güvensizlikten kaynaklandığı kadar özellikle çatışmalı süreçte öğretilenlerin payının büyük olduğu görülmektedir. Örneğin, Türk kesiminin büyük korkusu olan “ülkenin bölünmesi” Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürtlerin çoğunun belirttiği bir istek değildir. Dahası, bu kesimler Türklerin korkusunun kaynağını da anlamadıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan bazı konuların süreç içerisinde konuşulmaya başlanmasının bu korkuları tetikleyebileceğini göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Kürtler için çok önemli olan anadillerinin eğitimde ve hizmet sektöründe kullanılması talebi, Türklerin birçoğu tarafından, örneğin Akdeniz Akil İnsanlar Heyeti'nin ziyaretindeki tartışmalarda, Kürtler Kürtçenin ikinci resmi dil olarak kabul edilmesini talep ediyor biçiminde algılanmış ve bu durum “ülkenin bölünmesi” korkusuyla izah edilmiştir. Benzer şekilde özerklik, eyalet sistemi gibi içeriği halk tarafından fazla bilinmeyen kavramlar da bu korkuları beslemektedir. Aslında farklı yönetim biçimleri olan bu kavramların, ulusal düzeyde öğretilerek tartışılması bazı korkuların aşılmasında bir kolaylık sağlayabilir.

Gene Akil İnsanların bölge raporları karşılaştırıldığında halkların karşılıklı olarak birbirlerinin milliyetçiliklerinden korktukları görülebilir. Bu yüzden barış sürecinde tüm kesimlerin milliyetçi düşünce ve dilden arınması, karşılarındaki farklı kesimlerin

³ Ok, E. “*Are We Becoming More Distant?: Exploring the Nature of Social Polarization Along Ethnic Lines in the City of Izmir [Daha mı Uzaklaşıyoruz? İzmir Şehrinde Etnisite Üzerinden Toplumsal Kutuplaşmanın Araştırılması]*”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sabancı Üniversitesi, 2011.

korkularını tetikleyici beyanatlarda bulunmamaları sürecin daha az sorunlu ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Türkler tarafından sıkça dile getirilen bir başka korku ise Sevr Paranoyası olarak adlandırılan, değişik kesimlerdeki “dış mihrakların ülkemizi bölmek istediği” inancıdır. Her ne kadar bu korkunun tarihsel bir geçmişi olsa da, içinde bulunduğumuz sürecin bu perspektiften değerlendirilmesi atılacak adımları zorlaştırmakta ve birbirlerine karşı önyargılı olan kesimlerin birbirleriyle diyalogu önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu korkuları bertaraf etmenin en kolay yolu şüphesiz ki liderlerin ve süreci yönlendirenlerin kullandığı dil olacaktır. Gene heyet raporlarının karşılaştırmalı bir analizini yaparsak, her heyetin başta sorunlar yaşasa da farklı kesimleri bir araya getirerek konuşmalarını sağlamış ve bu yolla barış sürecine olan desteği artırmış olduğunu görebiliriz. Akil İnsanlar Heyet raporlarında, illerde yürütülmüş toplantılarda farklı düşünen kesimlerin birbirlerini dinlemesi yolunda az da olsa mesafe katedildiği not edilmiştir. Fakat sürecin şeffaflaştırılması ve süreç içerisinde hükümetin bu korkuları tetikleyici söylem ve davranışlarda bulunmamaya özen göstermesi⁴, bu korkuların giderilmesi için önemlidir.

Kuzey İrlanda barış sürecinin mimarlarından, babası ve ağabeyi IRA tarafından yaralanmış İngiliz diplomat Jonathan Powell’ın, Sinn Fein’in lideri Garry Adams ve baş müzakerecisi Martin McGuinness’le Başbakanlık’ta görüştiklerinde neler olduğuna dair anlattıkları, yıllarca birbirlerini düşman görmüş kesimlerin birbirlerinin hikâyelerini karşılıklı olarak dinlemesinin barış açısından önemine işaret ediyor: “Gerry ve Martin çok gergindi. Martin, toplantıyı yapacağımız odaya girdiğinde havayı yumuşatmak için ‘Demek bütün hasarların başladığı yer burası...’ diye bir espri yaptı. Ben de ‘Evet IRA havan topunu Başbakanlık bahçesine attığında şuradaki cam patladı ve kardeşim kendisiyle birlikte Başbakan John Major’ı masanın altına zor attı..’ diye karşılık verdim. Dehşete kapıldı Martin. Çünkü o aslında 1922’de Başbakan Lyod George ve Michael Collins arasında imzalanan İrlanda Kurtuluş Savaşı’nı bitiren ve İrlanda iç savaşını başlatan anlaşmadan söz ediyordu. Bense onun 1991’deki IRA’nın Başbakanlık eyleminden söz ettiğini sanmıştım. O gün anladım ki iki tarafın olaylara yaklaşımı, tarihi okuması çok farklı olabiliyor. Ama o günün sonunda aynı dili konuşmaya başlamıştık.”⁵

Kuzey İrlanda örneğinde olduğu gibi, barış sürecindeki en büyük engel, korku, algı ve tarihsel belleklerdeki farklılık ve bu farklılıkların dinlenmemesi, konuşulmamasıdır. IRA tarafından babası ve ağabeyi yaralanan Jonathan Powell, o gün Adams ve McGuinness’in elini sıkmayarak tavrını sembolik olarak ortaya koyduğunu ama bugün geriye baktığında pişmanlık duyduğunu, tavrının darkafalılık olduğunu söylüyor ve ekliyor: “İki tarafta da kurbanlar varken affetmek kolay değil ama benden çok daha kötü durumda olanlar bile bunu zaman içinde başardı.”⁶ Elbette ki affetme, kişisel bir seçim olarak bırakılmalıdır ve barışın olmazsa olmazı değildir. Fakat Powell’ın verdiği örnekten yola çıkarak Kürt Meselesinde de benzer bir şekilde farklı kesimlerin birbirlerinin hikâyelerini dinlemesi, barış için gerekli toplumsal empatiyi üretme yolunda bir adım sağlayabilir.

⁴ Örneğin, çeşitli Akil İnsanlar Heyeti raporları, süreç içerisinde resmi kurumların tabelalarından TC ibaresinin silinmesinin bu korkuları tetiklediğini belirtmektedir.

⁵ Başaran, E. “Jonathan Powel, IRA Barışının Yaratıcı Beyni”, 4 Kasım 2010 (<http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1027263>).

⁶ A.g.e.

3.2. BARIŞ SÜREÇLERİNDE TOPLUMSAL KUTUPLAŞMA

Kürt Meselesinde çoğu kez göz ardı edilen önemli bir sorun, barış sürecinin toplumsal kutuplaşmayı ortadan kaldıracak girişimleri kapsamaması ve barışı toplumun tüm kesimlerinin benimsemesini sağlayacak projelerin gerçekleştirilmemesi olarak görülebilir. *Akil İnsanlar Heyeti* raporları Kürt halkının barış önünde gördüğü engellerden birinin Türklerin, Kürt coğrafyasında yaşanan hak ihlallerinden ve acılardan habersizliği olduğunu göstermektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Heyeti'nin saptamalarına göre, "Kürtlere yapılanların Türkler tarafından anlaşılması ve hazmedilmesi, barış sürecinin hayati parçalarından biri olarak görülmektedir."⁷ Gene Çelik, Bilali ve Ok'un İzmir'de birbirleriyle çok fazla temasta bulunmadan yaşayan Kürtler ve Türkler ile yaptığı çalışmaya göre, bu iki kesim Kürt Meselesi'ni çok farklı tanımlamaktadırlar.⁸ Aynı çalışma, çoğu kişi tarafından söylenen "Türkler ve Kürtler arasında sorun yoktur" iddiasını da ne yazık ki desteklemeyecek veriler taşımaktadır. Çalışma, İzmir'deki Kürtlerin Türkleri barbar (yani kendilerine karşı yüksek derecede tehdit içeren, daha güçlü ve kültürel olarak daha aşağıda), Türklerin ise Kürtleri hilekâr (kendilerine karşı yüksek derecede tehdit kaynağı, fakat kültürel ve sahip oldukları güç açısından daha aşağı konumda) olarak gördüğünü göstermektedir.⁹ Sorunun değişik gruplarca farklı tanımlanması, bir kesimin acılarının diğer bir kesimce bilinmemesi ve/veya bilinmek istenmemesi, gruplararası kuvvetli olumsuz imgelerin varlığı, barış sürecinin hızlansa bile toplumsal bir zemine oturmayacağı ve en ufak bir tökezlemede tekrar şiddete dönebileceğinin göstergesidir.

Bu yüzden ki kalıcı barış ve toplumsal mutabakat için değişik kesimlerden taraflar bir araya getirilmeli, barışçıl ve güven verici ilişkiler kurmaları yeniden sağlanmalıdır. Kürt Meselesi bağlamında *Akil İnsanlar Heyeti*, ilk defa yaşanan acıların toplumsal seviyede konuşulması adına önemli bir süreci başlatmıştır. Fakat kuruluş amacı, kendilerine verilen kısıtlı zaman ve yapısından dolayı bu heyet, farklı kesimleri belli bir çalışma kapsamında bir araya getirerek birbirlerini dinlemelerini sağlayamamıştır. Yıllarca farklı düşünce kalıpları ile sosyalleşmiş, Kürt Meselesi konusunda farklı duyguları paylaşan kişilerin, barış süreçlerinin başında sadece kendi dertlerini ve görüşlerini söylemek istemesi doğal karşılanabilir fakat sürecin devamı için dinleme pratiklerinin geliştirilmesi gereklidir. Kürt Meselesi bağlamında yıllar içersinde oluşmuş bazı önyargıların kırılması, farklı kesimlerin birbirini dinlemesinin yolunu da açacaktır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde çalışan Akil İnsanlar grubu, farklı kesimlerin birbirini dinlemesiyle ilgili aşağıdaki gözlemde bulunmuştur:

Farklı düşünen çevrelerin bir araya getirildiği toplantılarda karşılıklı görüşlere tahammül etme seviyesinin yükseldiği görüldü. Ve bu ortamlarda çözüm sürecini destekleyen optimum olumlu sonuçlar çıktı. Gittiğimiz her yerde

⁷ UKAM. Akil İnsanlar Heyet Raporları. İstanbul: UKAM Yayınları, 2014, s. 20.

⁸ Ayşe Betül Çelik, Rezarta Bilali ve Ekin Ok, "Psychological Asymmetry in Minority-Majority Relations at Different Stages of Ethnic Conflict [Etnik Çatışmaların Farklı Aşamalarında Azınlık-Çoğunluk İlişkilerindeki Psikolojik Asimetri]," *International Journal of Intercultural Relations*, Cilt 43(B), 2014.

⁹ A.g.e.

toplantılara katılanlar ilk kez birçok farklı çevreyle bir araya geldiklerini ifade etti ve bunun anlamlı ve önemli olduğu vurgulandı.¹⁰

Barışın toplumsallaşması, bu farklı düşünen kesimlerin bir araya getirilerek 30 küsur yıllık geçmişte yaşanan acıların konuşulabileceği ve dinlenebileceği bir ortamın oluşturulması olmalıdır. Bu da ancak güven artırıcı çalıştayların ve diyalog seminerlerinin yapılmasıyla olur. Bu tür çalışmalar Akil İnsanlar Heyetinin çalışmalarından farklı olarak, yıllarca farklı ülkelerde çatışma çözümü üzerine pratikte çalışmış akademisyenler ve uzmanlar tarafından geliştirilmiş özel metotlar yoluyla ve uzun süreli olarak planlanarak yapılmalıdır. Türkiye’de özellikle 2010 sonrasında çok az da olsa buna benzer birkaç sivil toplum projesi hayata geçirilmiş, fakat bunlar uzun soluklu olamamıştır. Bu projelerin uzun soluklu olabilmesi için, metodu bilen bir ekiple, liderlerin bu konuda iradesini arkasına almış projeler geliştirmek gerekmektedir.

Aslında başarılı toplumsal mutabakat süreçleri bu değişik modelleri çeşitli seviyelerde ve farklı aktörleri bir araya getirerek işletebilen süreçlerdir. Çünkü toplumsal travmayı atlatmak bir yandan geçmişle yüzleşmeyi ve onu geride bırakmayı gerektirirken bir yandan da yeni ve daha güzel bir gelecek hayal etmeyi gerektirir.

3.3. BARIŞ SÜRECİNDE MEDYA VE EĞİTİM

Toplumsal güvenin tesisi, toplumdaki değişik grupların birbirini tanıması ve karşılıklı yanlış algıların bertaraf edilmesinde medyanın rolü hiç de azımsanmayacak düzeydedir. Daha önce özellikle Kürtlerin acılarının Türkler tarafından anlaşılmasının onlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden bahsetmiştik. Yapılan akademik çalışmalar¹¹ ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Akil İnsanlar heyetinin gözlemleri göstermektedir ki *Şefkat Tepe, Sakarya Fırat, Kurtlar Vadisi ve Tek Türkiye* benzeri TV dizilerinden Kürtlerin resmedilişi, Türkiye genelinde Kürtler hakkında olumsuz algıların oluşumunu ya da pekiştirilmesini desteklemektedir.¹² Aynı şekilde liderlerin medya yoluyla yayılan sert dilleri de barış sürecinin yarattığı olumlu ortamı zedelemektedir.

Ne yazık ki tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de şiddet haberleri medyada ilk sayfalarda yerini alırken, barışa dair haberler göz ardı edilmektedir. Bu ise, toplumların birbirlerine karşı olumsuz düşüncelerini güçlendirmekte, yeni ve daha barışçıl bir ortamda birbirlerini dinlemelerinin mümkün olmadığı izlenimi yaratmaktadır.

Medyanın barış sürecinde denetlenmesi ve birkaç Akil İnsanlar heyet raporunun da işaret ettiği nefret söylemiyle mücadelenin yasallaştırması bu açıdan önemlidir. 2009’da hazırlatılıp yürürlüğe geçirilmeyen “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanun

¹⁰ UKAM, a.g.e., s. 39.

¹¹ Başer, Zeynep ve Çelik, Ayşe Betül (2014). “Imagining Peace in a Conflict Environment: Kurdish Youths’ Framing of the Kurdish Issue in Turkey and Their Peace Imaginations [Çatışma Ortamında Barışı Hayal Etmek: Kürt Gençlerinin Türkiye’deki Kürt Meselesi Çerçevesi ve Barış Hayalleri],” *Patterns of Prejudice*, Vol. 48, No. 3.

¹² UKAM, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Akil İnsanlar heyet raporları.

Tasarısı'nın bir an önce uygulamaya geçirilmesi, toplumsal algının olumlu yönde evrilmesi için gerekli zemini hazırlayabilir. Son olarak altını önemle çizmemiz gereken bir konu da ders kitaplarında halen mevcut olan ötekileştirici, ayrımcı dilin terk edilmesidir. Ders kitaplarının ve müfredatın "Anadolu'da yaşayan halkları görmezden gelen, onları görünmez kılan ve hatta onları düşmanlaştıran ve ötekileştiren anlayıştan"¹³ arındırılması, toplumlar arası güvenin sağlanmasında ve kalıcı kılınmasında uzun zamana yayılacak ama kuvvetli bir zemin sağlayacak temeli oluşturacaktır.

3.4. TÜRKİYE'NİN ÇOĞULCU YAPISI VE BARIŞ SÜRECİ

Barış, sadece Kürt ve Türklerin birbirlerine karşı güveninin artırılmasını, önyargıların değiştirilmesi ve korkuların azaltılmasını değil, toplumdaki tüm bireylerin kimlik haklarının güvence altına alındığı bir düzenin kurulmasını da gerektirir. Bu açıdan bakıldığında Aleviler, Ermeniler, Süryaniler, Ezidiler, Araplar, Lazlar ve Türkiye'nin tüm farklı kimliklerinin kültürel haklarının süreç içerisinde demokratik bir zeminde kabulü, temsili ve korunması önemlidir. Devletin geçmişiyle yüzleşirken bu kesimlere yapılan zulmün kabulü ve onarılması, vatandaşların kendi devletleriyle barışmasını ve barışçıl yeni bir ilişki kurmasını sağlayacaktır.

Özellikle Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Akil İnsanlar Heyetine sundukları barış istekleri kendi kültürel hakları kadar beraber yaşadıkları Alevi, Süryani ve Ezidilerin haklarının tanınmasını da içermektedir¹⁴ ve bahsi geçen gruplar arası ilişkilerin yeniden şekillenmesi açısından önemlidir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu bölgesi Akil İnsanlar raporunda Süryaniler bu süreçte, devletten, camiye çevrilen kiliselerinin iadesini ve 1990'lı yıllarda 40'a yakın Süryani'ye karşı işlenen faili meçhul cinayetlerin aydınlatılmasını, diasporadaki Süryanilerin dönüş koşullarının sağlanmasını, dilleri üstündeki yasakların kaldırılmasını ve TRT'de Süryanice yayın yapılmasını isterlerken, Ezidiler, toprak iadesi, kendilerine karşı ayrımcı dilin terkedilmesi ve yurtdışındaki Ezidilerin yurda dönmelerine imkân sağlanmasını istemektedirler. Bu örneklerde görüldüğü üzere iki farklı kesimin tarihsel olarak yaşadıklarında benzerlikler (baskıcı kimlik politikaları sonucu terkedilen topraklar, dil üzerinde baskı, diasporanın geri dönüşünde yaşanan zorluklar vb.) ve barış sürecinden benzer talepleri vardır.

Öte yandan çatışmalı süreçte, şiddet kullanan her aktör, farklı kesimler üzerinde korku yaratmıştır. Bu açıdan Güneydoğu Anadolu'daki Arapların PKK'nin kendilerine karşı baskı uygulayacağına dair endişelerinin giderilmesi de kalıcı barışın sağlanması açısından önemlidir.¹⁵

Karşılaştırmalı Akil İnsanlar heyet raporları şaşırtıcı ve sevindirici bir sonuca da işaret etmektedir: Hemen hemen tüm bölgelerde barış ve demokratikleşme sürecinde

¹³ UKAM, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Akil İnsanlar heyet raporları.

¹⁴ UKAM, a.g.e.

¹⁵ A.g.e.

“mağdur edilmiş tüm grupların [Aleviler, başörtülüler vb.] sorunlarının ele alınması”¹⁶ gerekliliği ortaya konulmuştur.

Karadeniz Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti'nin bir tespiti, hem barış sürecine desteği etkileyen şartlardan birini hem de kalıcı barışın sağlanması açısından ortaya koyabileceğimiz bir öneriyi göstermektedir. Heyet, “farklı dillerin konuşulduğu, değişik kültürlerin bir arada yaşadığı ve dışarıdan göç alan iller(in), daha homojen yapıya sahip illere nazaran süreci daha sağlıklı biçimde” değerlendirdiği ve “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu görmüş, oralarda bulunmuş ve çalışmış olanlar(in), sorun ve çözüm ile ilgili daha gerçekçi ve sağlıklı değerlendirme” yaptıkları izleniminde bulunmuştur. Bu da göstermektedir ki, Türkiye’de kalıcı barış ancak birbirleriyle ilgili önyargı ve yanlış bilgilere sahip, birbirini tanımayan kesimlerin katılımıyla gerçekleşebilir. Çoğulcu bir anlayışla farklı kesimlerin bir araya gelmesi barışçıl bir toplumun oluşturulmasının temel şartıdır. Gene bu bağlamda, barış sürecinin sadece PKK-Öcalan-devlet görüşmeleriyle sınırlı tutulmaması ve diyalog zemininin genişletilerek yerel düzeylerde bu diyalogların devam ettirilmesi, barış sürecine sivil kanaat önderlerinin katılması azami önemdedir.

Süreç boyunca siyasi aktörlerin Alevi ve Ermenilerle ilgili bazı açıklamaları geleneksel devlet yaklaşımının ötekileştiriciliğini ve ikircikliliğini yansıtmaktadır. Barış sürecinde hükümetin Alevilere yönelik ayrımcı söylemi ve Aleviler için sembolik değeri olan bazı tarihi referansların ötekileştirici şekilde kullanılması Alevilerin tepkisine neden olmuştur. Ayrıca, Sünni merkezli siyasi yaklaşım Alevilerin inanç çoğulluğunu yok saydığı gibi çoğulcu seküler toplum adımının önündeki önemli bir engeldir. Diğer yandan, Abdullah Öcalan’ın süreç sırasında yayımlanan mektubunda Ermeni soykırımına referans vermesi Ermeniler tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Ancak, Öcalan’ın mektubunda Kürtlerin soykırımdaki sorumluluğuna yeterince yer verilmemesi Ermeni çevrelerce eleştirilmiştir. Ermeniler tarafından eleştirilen diğer bir nokta Öcalan’ın mektubunun akabinde KCK Yürütme Konseyi Üyesi Mustafa Karaca’nın Ermenilerden bahsederken Ermenilerin süreci baltaladığı yönünde açıklamalarda bulunması ve bu açıklamalarda kullandığı ‘uluslararası bağlantı’, ‘lobi’ gibi kelimelerin Ermenileri hedef göstermesidir. Ermeniler bu gibi bir yaklaşımın yıllardır ötekileştirici devlet söyleminin devamı olduğunu vurgulamışlar ve Ermenilerin hedef gösterilmesi ihtimaline dikkat çekmişlerdir. Sürecin sadece ilgili taraflar açısından değil, aynı zamanda Türkiye’de yaşayan çeşitli dini, etnik ve farklı grupların ayrımcılığa uğramaması, ötekileştirilmemesi yönünde geliştirilmesi barışın kalıcılığı için önkoşuldur.

3.5. KADINLAR VE BARIŞ SÜRECİ

Milliyetçilik, militarizm ve bizzat savaşın kendisi ataerkil zihniyetle cinsiyetlendirilmiş süreçlerdir. Bu cinsiyetlendirmede erkek ve kadınlara verilen görevler hiyerarşi içerisinde. Her ne kadar her iki cinsiyet de milliyetçi ve militarist anlayışla ötekileştirilmeye maruz kalsalar da, kadınlar özellikle savaştan doğrudan ve dolaylı olarak katmanlı ve erkeklerden farklı bir şekilde etkilenmektedir. Savaş sırasında uğradıkları bedensel zararların yanı sıra savaş sırası ve sonrasında

¹⁶ UKAM, Akdeniz Bölgesi Akil İnsanlar Heyet Raporu.

militarizmle içselleştirilmiş şiddet ortamında karar mekanizmalarında yer alamamakta ve kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını devam ettirebilmek için oldukça zor koşullarda çalışmak durumunda kalmaktadırlar¹⁷. Dolayısıyla savaşa, ırkçılığa, ayrımcılığa dayanan sebeplerin ortadan kaldırılmasında da ataerkil zihniyete karşı, cinsiyet duyarlı bir perspektif önemlidir. Bu perspektif doğuştan kadın olmakla değil, şiddet ortamında kadının nasıl ötekileştirildiğini gören bir bakış açısıyla olabilir. Bu ise kadınların barış süreçlerine sadece “cinsiyetleri” üzerinden dahil olmalarını değil, kadınların sorunlarının feminist bakış açısıyla ele alınmasını gerektirir.

BM Güvenlik Konseyi 1325 no.lu kararı (2000)¹⁸, kadınları çatışmaların yalnızca kurbanları (bir savaşma aracı olarak şiddet ve tecavüz de dahil) olarak gören bakış açısından, onları çatışmaların çözülmesi, barışın inşası ve korunmasında erkeklerle eşit şartlarda görev alan aktörler olarak gören bakış açısına geçişin önemini altını çizmektedir. Bu karara imza atmış olan Türkiye ne yazık ki şu ana kadar kararın uygulanmasına dair hiçbir adımda bulunmamıştır. Oysa bu karar sonrası BM Güvenlik Konseyi’nce onaylanmış olan Ulusal Hareket Planı¹⁹, hem kadınların sorunlarının siyasa yapımına yansımaları hem de barış sürecinde kadın temsilinin artması açısından gerekli bir adımdır.

De la Rey ve McKay’in 2006’da 16 Güney Afrikalı kadın liderle yaptığı çalışma, kadınların barışı uzun bir yol olarak gördüklerini ve bu yolun sonunda insanların ana ihtiyaçlarının karşılandığı, yani yapısal barış ortamının oluşturulduğu bir dünya olarak tanımladıklarını ortaya koyuyor.²⁰ Gene çok önemli bir nokta olarak, bu kadınlar barışı kadın ve erkeklerin birbirleriyle nasıl bağ kurduklarının anlaşılması üzerine bir süreç olarak da tanımlıyorlar ve toplumdaki kadına yönelik şiddetin de ortadan kaldırılmasının kalıcı barışı sağlayacağı yönünde hemfikirler. Dolayısıyla, kadınların kadın sorunlarını temsilen barış sürecine aktif katılımı, sadece silahların sustuğu bir dünyanın ötesinde eşitsizlikleri gidererek yapısal barışın sağlanabileceği bir dünyayı hayal edebileceğimiz ufuklar açma potansiyeline sahiptir.

Türkiye’de diğer sivil toplum hareketleriyle kıyaslandığında görece olarak kuvvetli olan kadın hareketinden bir grup kadın BİKG (Barış İçin Kadın Girişimi) adı altında örgütlenerek tabandan çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Barış sürecinin sadece siyasi değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde yürütülmesinin gerekli olduğu bu dönemde önemli bir adımdır. Kadınların sürece katılması ve talepleri konusunda BİKG’nin yayınladığı raporlar ve çalışmalar yol gösterici olacaktır. Bu raporda anayasal değişiklikler, hakikat komisyonu ve insani güvenlik reformlarının cinsiyet merkezli

¹⁷ Mutluer, N., *Tactics in- Between: Gendered Citizenship and Everyday Life of Internally Displaced Men in Tarlabası* [Aradaki Taktikler: Cinsiyelendirilmiş Yurttaşlık ve Tarlabası’ndaki Zorla Göç Ettirilmiş Erkeklerin Günlük Hayatı], İstanbul, yayımlanmamış doktora tezi, Central European University, Budapeşte, 2012.

¹⁸ BM Güvenlik Konseyi (S/RES/1325) no.lu kararı, 30 Ekim 2000.

¹⁹ BM Güvenlik Konseyi (S/PRST/2004/40) ve (S/PRST/2005/52) no.lu kararları. Bu kararlara dayanarak, şu ana kadar 48 ülke Ulusal Hareket Planlarını uygulamaya koymuştur. (Referans için bakınız: <http://www.peacewomen.org/naps/list-of-naps>)

²⁰ De la Rey, C. ve S. McKay. “Peace as a Gendered Process: Perspectives of Women Doing Peacebuilding in South Africa [Cinsiyetlendirilmiş Bir Süreç Olarak Barış Süreci]”, *International Journal of Peace Studies*, Cilt 7, No.1, 2006.

ele alınması gerektiğine değinilmiş ve kadınların tüm bu süreçlere aktif katılımının gerekliliği vurgulanmıştır.

Barış sürecinde kadınların barışa katılımı ile ilgili yaklaşım ikirciklidir. Bir yandan hem Akil İnsanlar heyet raporlarında hem de sivil toplum çalışma ve raporlarında kadınların sürece dahil edilmesi gerektiği vurgulanmakla birlikte, gelinen noktada kadınların katılımı hem sayıca hem de nitelik olarak çok azdır. Akil İnsanlar Heyetinin raporlarında, il ziyaretlerinde kadınların katılımının çok az olduğu ortaya konmuş, bunun sebebi olarak Karadeniz Bölgesi Heyeti kadın sivil toplum kuruluşlarının ve Akil İnsanlar Heyetindeki kadınların sayıca azlığına işaret edilmiştir. BİKG'nin *Akil İnsanlar Heyeti*'nde bulunan 12 kadın ile yaptığı toplantıda, heyette bulunan kadınlar, bölgelerinde kadınlarla özel görüşme yapmak için çaba sarf edeceklerini belirttilerse de BİKG bunun gerçekleşmediğini ve birçok bölgesel komisyonun kadınlarla ayrı görüşme yapmadığını saptamıştır. Hükümet Akil İnsanlar Heyetinin raporlarını açıklamamış olsa da, raporlar heyette bulunanlar tarafından kamuoyu ile paylaşılmıştır ve cinsiyet dağılımındaki eşitsizliğin raporlara da yansımış olduğu görülmüştür.²¹

Diğer yandan, barış sürecinde her ne kadar “Analar ağlamasın” söyleminin şiddeti azaltmak için bir yöntem olduğu düşünülse de kadınların bu süreçteki rollerinin sadece annelikle sınırlandırılması milliyetçi ve militarist zihniyeti yeniden üretmektedir. Anneler dışında kadınların sürece desteğinin azımsandığı ve toplumlar arasında empati kurmada kadınların rolünün yadırgandığı bir gerçektir. Çatışmalı süreçlerden hem erkeklerden daha farklı etkilenmiş hem de barışa farklı yaklaşımlar getirebilecek kadınların bu sürece daha aktif ve daha fazla eklemlenmesi, barışın sağlanması ve kalıcı kılınması için çok önemlidir. Bu bağlamda başka önemli bir nokta da zorunlu göç mağdurları, failimeçhul eşleri ve buna benzer, çatışmalardan doğrudan etkilenmiş kadınların barış sürecinde isteklerinin dinlenmesi ve mağduriyetlerini giderici siyasaların yapımıdır.

Ayrıca, militarist şiddet ortamında LGBTİ bireylere yönelik ötekileştirilmeler daha da görünmez olmaktadır. LGBTİ bireyler içselleştirilmiş homofobiye, ayrımcılığa ve hatta hayatlarını tehdit edecek şiddete maruz kalmaktadırlar. Süreç ele alınırken kalıcı barışın sağlanması için adımların cinsel yönelime duyarlı olması önem taşımaktadır.

3.6. BARIŞ SÜRECİ VE GENÇLİK

Toplumda gittikçe artan kutuplaşma ve on yıllardır süren savaş ortamı, kaçınılmaz olarak genç kesimlere de olumsuz olarak yansımaktadır. Farklı kimlikli gençler “öteki” gördükleri kesimlerden gençler hakkında bilgi sahibi olmayı, konuşmayı hatta aynı ortamda olmayı reddedebilmektedirler. Türkiye'nin batı ve doğusundaki Kürt gençlerinin sorunlarında benzerlikler kadar farklılıklar da vardır.

²¹ BİKG Rapor 2013:12.

Batı'daki ulusalcı eğilimler Kürt meselesinin baştan milliyetçi bir söylemle ele alınmasına neden olmakta ve bu yaklaşım gençleri de etkilemektedir. Örneğin, Güneydoğu'daki gençlerin barış adına en büyük hayalleri kendilerini ötekileştiren ve kriminalize eden Türklerin, kendi coğrafyalarını ziyaret edip onları anlamaya başlamasıdır.²² Toplumda özellikle Türk olmayan gençler öteki olarak konumlanmakta ve önyargılarla ötekileştirilmektedir. Bu da, var olan şiddet yaklaşımı ve çatışma zihniyetinin nesiller arasında kemikleşmesine neden olmaktadır.

Ayrıca, barış süreci ve sonrasında bölgedeki gençlerin eğitimine önem verilmesi barışın inşası ve kalıcılığı açısından gereklidir. Bu istek, örneğin Kürtlerin çoğunlukta olmadığı fakat zorunlu göç mağduru Kürtlerin yaşadığı Akdeniz Bölgesi'nde de ifade edilmiştir. Öte yandan ne yazık ki hem bazı Akil İnsanlar heyet raporları²³ hem de bazı kamuoyu çalışmaları²⁴ göstermektedir ki özellikle liseli ve üniversiteli gençlerin (veya eğitim seviyesi yüksek kesimlerin) Kürt meselesine dair dilleri, daha az eğitilmiş kesime göre daha keskindir. Bu da, eğitim sisteminin milliyetçi söyleminin gençleri etkilediğini ve ötekileştirmeyi pekiştirdiğini göstermektedir.

Gençlerin barışa olan inancını sarsan temel unsur, içine doğup büyüdükleri ortamdaki ayrımcı söylem ve şiddettir. Ölümün devam etmesi özellikle Güneydoğu'daki gençlerin barışa olan inancını sarsmıştır. Aynı zamanda, Güneydoğu'daki altyapı, eğitim, sağlık gibi konulardaki yetersizlikler, savaş ortamının getirdiği ekonomik zorluklar, işsizlik ve geleceğe ilişkin kaygılar gençlerin önceki kuşaklardan daha radikal adımlar atmasına neden olabilmektedir. Her ne kadar ölümlere ilk elden şahit olmasalar da Güneydoğu dışında, özellikle büyük şehirlere zorunlu veya ekonomik nedenlerle göç eden Kürt gençleri de benzer travmaları hissetmektedir. Türk nüfusunun yoğun olduğu ve Kürtlerin öteki olarak konumlandırıldıkları ortamlarda gençlerin aidiyet ilişkileri de bu ötekileştirme ve Güneydoğu'daki savaşın şehre taşınan belleği ile şekillenmektedir. Güneydoğu dışında yaşayan Kürt gençler büyük şehirlerin sağladığı ekonomik, siyasi ve sosyal olanaklara ulaşma şansına sahip olsalar da Güneydoğu'daki gerilimin tırmanması bölge dışındaki Kürt gençlerin de radikal adımlara sıcak bakmalarına neden olmaktadır.²⁵ Hem Güneydoğu'da hem de dışında yaşayan Kürt gençlerinin bu gerçekliğine dikkat çekmek amacıyla Kürt hareketinin mevcut siyasi aktörlerinin bazıları gençleri “kendileriyle diyalog kurulacak son kuşak” olarak nitelemektedir. Ancak, bu yaklaşım, farklı talepleri olan bu kuşak ve gençler arasında da kopuşa neden olabilmektedir.

²²Başer, Z. ve A. B. Çelik. “Imagining Peace in a Conflict Environment: Kurdish Youths' Framing of the Kurdish Issue in Turkey and Their Peace Imaginations”, *Patterns of Prejudice*, Cilt 48, No.3, 2014.

²³ UKAM, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi Akil İnsanlar heyet raporları.

²⁴ KONDA, Temmuz 2012 Barometresi.

²⁵ Mutluer, N. "Disposable Masculinities in Istanbul [İstanbul'daki Harcanabilir Erkeklikler]", *Global Masculinities and Manhood [Küresel Erkeklikler ve Erkekler]*, University of Illinois Press, 2012, s. 75-105.

Gençlerin korkularını anlamak, yaşadıkları koşulların iyileştirilmesi yönünde adım atmak ve eğitimlerinde ötekileştiren malzeme ve metotların araştırılıp bertaraf edilmesi için çalışmalar yapmak gerekmektedir.

Barış süreci geldiği nokta itibarıyla ne yazık ki hâlâ barışın toplumsallaşması açısından önemli adımları atmakta büyük ölçüde eksiklikler taşımaktadır. Akil İnsanlar Heyeti bu meselenin tarihinde ilk defa toplumsal beklentilerin, korkuların ve hayallerin konuşulması adına önemli bir gelişme olmakla birlikte yukarıda da tartışıldığı üzere belli formatta belli sorunları aşmak için bir iradeyle kurulmamış olması, uzun süreli çalışmaması, raporlarının kamuyla paylaşılıp tartışma zeminlerinin geliştirilmemesi ve en önemlisi raporlarının işaret ettiği toplumsal sorunlara yönelik çalışmaya dair bir iradenin gösterilmemiş olması açısından zayıf kalmıştır. Dahası, her barış sürecinde öne çıkan kadın ve gençlerin sorunlarının nasıl çözüleceği ve sürece nasıl dahil edilecekleri, çatışmalı süreçte zedelenen birey-devlet, toplum-devlet ve gruplarası ilişkilerin nasıl yeniden tesis edileceğine dair yolda görülen bir çalışma iradesi de bulunmamaktadır. Barışın tesisi ve kalıcılığı açısından bu konularda ısrarcı olmak azami önemdedir.

Antimilitarist feminist Cynthia Enloe savaşın bitmesiyle beraberinde getireceği travmaların biteceği zamanın aynı olmadığını vurguluyor.²⁶ Ayrıca, fiziksel şiddetin durması, şiddetten beslenen söylemin ve siyaset yapma tarzlarının da durduğu anlamına gelmez.²⁷ Bunun için savaşın tarihine ve kimlerde, nasıl travmalar bıraktığına bakmak önemli. Eski zihniyetle yüzleşerek, geçmişi anlamaya ve yeniyi inşa etmeye çalışırken diğer bir önemli husus ise sahiciliğe ve samimiyete önem vermek olmalıdır. Bu da bir yandan barış sürecinde yaşanabilecek öfke, kaygı ve şüpheleri de sürecin doğal bir parçası olarak kabul etmeyi, bir yandan da bu kaygıları dinlemeyi ve öfkeyi daha barışçıl yöntemlerle ifade etmeye yöneltmeyi gerektiriyor.

²⁶ Enloe, C. *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics* [Muzlar, Plajlar ve Üsler: Uluslararası Siyasetin Feminist Anlanlandırılması], Pandora, 1989; Enloe, C., *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives* [Manevralar: Kadınların Yaşamını Askerileştiren Uluslararası Politikalar], University of California Press, 2000.

²⁷ Mutluer, N. "Militarizme Sahiden Direnebilmek", *Bölgesel Barışa Doğru: Çatışmalara Karşı Sivil Yaklaşımlar*, Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2013, s. 77- 85.